

DESCARTES

Meditace
o první filosofii

KNIHOVNA NOVOVĚKÉ TRADICE
A SOUČASNOSTI

Sv. 43

RENÉ DESCARTES

Meditace o první filosofii
Námitky a autorovy odpovědi

Přeložili a poznámkami opatřili
Petr Glombíček, Tomáš Marvan
a Pavel Zavadil

PRAHA
2003

MEDITACE
O PRVNÍ FILOSOFII
V NICHŽ SE DOKAZUJE EXISTENCE BOHA
A ODLIŠNOST DUŠE OD TĚLA

I. MEDITACE

O tom, co lze uvést v pochybnost.

- 17 Již před několika lety jsem si povšiml, kolik nepravdivého jsem v dětství připustil jako pravdivé a jak pochybné je cokoli, co jsem na tom poté vystavěl, a že tudíž, pokud bych si přál stanovit ve vědách někdy něco pevného a stálého, je třeba jednou za život vše zbořit a započít nanovo od prvních základů; ale vypadalo to jako ohromný úkol a vyčkával jsem na tak zralý věk, že by pro dosažení hledaného poučení již nemohl přijít vhodnější. Proto jsem otálel tak dlouho, že bych se nakonec provinil, kdybych čas zbývající k jednání strávil váháním. Dnes jsem tedy náležitě oprostil mysl od
- 18 všech starostí, zajistil si nerušený klid, jsem sám a konečně se budu vážně a svobodně věnovat všeobecnému bourání svých <letitých> názorů.

Nebude však nutné, abych proto ukázal, že jsou všechny nepravdivé, což bych asi nikdy nezvládl; k odmítnutí všech postačí, najdu-li u každého z nich nějaký důvod k pochybnosti, ježto mne rozum již přesvědčil, že u názorů, které nejsou zcela jisté a nepochybné, je třeba zdržet se souhlasu neméně pečlivě než u těch očividně nepravdivých. Také je nebude třeba procházet jednotlivě, což by byl nekonečný úkol; vrhnu se rovnou na principy, jimiž bylo vše, čemu

1. *meditace*

jsem dříve věřil, podepřeno, jelikož podkopáním základů se samo zhroutlí vše, co je na nich vybudováno.

Cokoli jsem dosud připouštěl jako nejvíce pravdivé, jsem přijal ze smyslů nebo skrze smysly;¹³ postřehl jsem ale, že smysly občas klamou - a je rozvážné nikdy nedůvěřovat bezvýhradně těm, kdo nás byť jednou podvedli.

Ale jakkoli nás smysly občas klamou v něčem, co je malé a příliš vzdálené, přesto je snad mnoho jiného, o čem nelze vůbec pochybovat, byť je to načerpáno z nich: například že jsem zde, sedím u krbu, jsem oděn v teplém županu, rukama sahám na tento papír a podobně. A nemám-li se snad přirovnat k jakýmsi šilencům, jejichž mozečky natolik trvale zachvátil výpar z černé žluči, že neustále prohlašují, že jsou králové, i když jsou naprostí nuzáci, že jsou oděni v purpuru, i když jsou nazí, že mají hliněné hlavy nebo že jsou celí z dýně či ze skla, jak by se dalo popřít, že právě tyto ruce a celé toto tělo jsou mé? Oni jsou choromyslní a já bych se zdál neméně nepřítel, kdybych si z nich vzal příklad.

¹³ 16. dubna 1648 poskytl Descartes rozhovor mladému holandskému studentovi theologie Fransi Burmanovi a odpověděl mu na řadu dotazů k jednotlivým místům ve svých spisech. Na Burmanův dotaz k tomuto místu Descartes odpovídá: „Ze *smyslů*, totiž zrakem, jímž jsem vnímal barvy, tvary a vše podobné; kromě toho jsem však zbytek přijal *skrze smysly*, totiž sluchem, protože tak jsem od rodičů, učitelů a jiných lidí přijal a načerpal to, co vím. Nelze namítat, že jsem tu opominul obecné principy a ideje Boha a nás, které ve smyslech nikdy nebyly. Neboť ty jsem nejprve také takto přijal *skrze smysly*, totiž sluchem. Za druhé, autor zde bere v úvahu člověka, který *začíná* poprvé filosofovat a který si všímá jen toho, o čem ví, že to zná. Pokud jde totiž o společné principy a axiomy, například je *nemožné, aby totéž bylo i nebylo*, smysloví lidé, jakými jsme byli všichni, než jsme se pustili do filosofie, je neberou v úvahu, ani si jich nevšímají, a ježto jsou jim vrozeny tak jasně a ježto je v sobě sami zakoušejí, opomíjejí je a berou je v úvahu leda smíšeně, a nikdy abstraktně a odděleně od látky a jednotlivin. Kdyby je totiž vzali v úvahu takto, nikdo by o nich nepochyboval. A kdyby tak učinili skeptikové, nikdo by nikdy skeptikem nebyl, protože ten, kdo tyto principy pozorně sleduje, nemůže je popřít. Za třetí, pojednává se zde hlavně o existující věci, o tom, zda jest.“ Viz *Responsiones Renati Des Cartes ad quasdam difficultates ex Meditationibus ejus etc., ab ipso haustae* (= *Responsiones*), AT V, str. 146.

Vskutku skvělé: jako kdybych nebyl člověk, jenž v noci obvykle spí a ve snech pociťuje¹⁴ všechno to, co oni, když bdí - občas dokonce něco ještě méně pravděpodobného. Jak často mne noční oddech přesvědčuje o takových všednostech, jako že jsem zde, jsem oděn a sedím u krbu, zatímco bez šatů ležím v příkrývkách! A přece nyní bdělýma očima nahlížím tento papír, tato hlava, jíž hýbu, nespí a uváženě natahuji a cítím tuto ruku tak, že o tom vím; pro spícího by to nebylo tak rozlišené. Jako bych si nevzpomínal, že jsem se jindy ve snech podobnými myšlenkami nechal zmást; a když o tom přemýšlím pozorněji, přímo mne ohromuje zjištění, že bdění nikdy nelze žádnými jistými známkami odlišit od snu, a právě toto ohromení mi téměř potvrzuje názor, že sním.

Dělejme tedy, že sníme a tyto jednotlivosti, jako že máme otevřené oči, pohybujeme hlavou a natahujeme ruce, nejsou pravdivé, ba dokonce že nemáme takové ruce ani celé tohle tělo; přesto je rozhodně třeba přiznat, že snové vidiny jsou jako nějaké namalované obrazy, jež mohly být vypořádány jen podle pravdivých věcí, a proto alespoň to všeobecné, oči, hlava, ruce a celé tělo, nejsou věci imaginární, ale doopravdy existující. Když se totiž malíři snaží 20 zí zobrazit Sirény a Satyrky co možná nevšedních forem, nemohou jim zajisté přidělit přirozenosti po všech stránkách nové, ale pouze je upletou z údů různých živočichů; a kdyby snad vymysleli něco natolik nového, že by dosud nikdo nespátřil vůbec nic podobného, a bylo by to tudíž zcela vybájené a nepravdivé, přesto by přinejmenším barvy, z nichž by to poskládali, jistě musely být pravdivé. Obdobným úsudkem, jakkoli i to všeobecné, oči, hlava, ruce a podobně, může být imaginární, je třeba přiznat, že přesto nutně musí být pravdivé alespoň něco jiného, ještě jednoduššího a obecnějšího, z čeho se jako z pravdivých barev skládají všechny jak pravdivé, tak nepravdivé představy věcí v našem myšlení.

K tomuto rodu podle všeho patří veškerá tělesná přirozenost a její rozlehlost, tvar rozlehlých věcí, velikost čili jejich rozměry a počet a též místo, na němž mohou existovat, čas, v němž mohou trvat a podobně.

¹⁴ Ve franc. verzi „si reprezentuje“ (AT IX-1, str. 14).

Tudíž z toho snad nevyvodíme špatně, že fyzika, astronomie, lékařství a všechny ostatní obory, které závisejí na uvažování o složených věcech, sice jsou pochybné, avšak aritmetika, geometrie a další takové obory, které pojednávají výhradně o nejjednodušších a nanejvýš všeobecných věcech a pramálo dbají o to, zda jsou tyto věci v přírodě či nikoli, obsahují něco jistého a nepochybného. Neboť ať už bdím či spím, dvě a tři je dohromady pět a čtverec nemá více stran než čtyři a podle všeho není možné, aby na tak zřetelné pravdy padlo podezření nepravdivosti.

Mé myslí je ale vštípen starý názor, že je Bůh, jenž může vše 21 a jenž mne stvořil takového, jaký existuji. Jak ale vím, že neučinil tak, aby nebyla vůbec žádná země, žádné nebe, žádná věc rozlehlá, žádný tvar, žádné rozměry, žádné místo, a mně by přesto stejně jako nyní připadalo, že to vše existuje - nebo dokonce tak, abych se mýlil, kdykoli sčítám dvě a tři a počítám strany čtverce nebo v něčem ještě jednodušším, lze-li na něco takového přijít (stejně jako sám občas soudím, že jiní chybují v tom, co podle svého mínění dokonale znají)? Snad mne ale Bůh nechtěl takto klamat - vždyť se říká, že je nanejvýš dobrý; kdyby ale jeho dobrotě odporovalo stvořit mne takového, abych se vždy mýlil, pak by téže dobrotě bylo podle všeho cizí dopustit i to, abych se mýlil byť jen občas; to však říci nelze.¹⁵

Ovšem někteří snad existenci nějakého tak mocného Boha raději popřou, než by věřili, že jsou všechny ostatní věci nejisté. Nebudeme jim odporovat, dejme tomu, že je to vše o Bohu vybájené; oni však předpokládají, že jsem se tím, co jsem, stal osudem, náhodou, nepřetržitou řadou věcí nebo nějak jinak; a ježto mýlit se a chybovat jsou podle všeho jakési nedokonalosti, čím méně mocného původce mého počátku mi přidělí, tím pravděpodobnější bude, že jsem tak nedokonalý, abych se vždy mýlil. Na tyto argumenty věru nemám odpověď a nakonec jsem nucen přiznat, že o všem, co jsem dříve pokládal za pravdivé, lze pochybovat, a to nikoli z neuvážeností či povrchnosti, nýbrž z platných důvodů, získaných meditací, a tak se

¹⁵ Ve franc. verzi varianta: „a přesto nemohu pochybovat, že to dopustil“ (AT IX-1, str. 16).

22 nyní i v tom musím pečlivě zdržet souhlasu neméně než u očividně nepravdivého, pokud chci <ve vědách> objevit něco jistého.

Nestačí však jen si toho povšimnout, také je třeba dbát, abych na to nezapomněl: navyklé názory se totiž stále vracejí a přemáhají mou důvěřivost, již si jakoby zavazují dlouhým užíváním a právem důvěrnosti, skoro až mně navzdory; a dokud budu předpokládat, že jsou takové, jaké opravdu jsou (totiž sice jistým způsobem pochybné, jak se právě ukázalo, ale nicméně velmi pravděpodobné a takové, že je mnohem rozumnější jim věřit, než je popírat), nikdy si neodvyknu poskytovat jim souhlas a důvěru. A proto, jak se domnívám, neudělám špatně, když napru vůli opačně a budu sám sebe klamat dočasně předstíraje, že ony názory jsou zcela nepravdivé a imaginární, až nakonec jakoby vyvážením obou těchto předpokladů nebude žádný nepoctivý zvyk odvracet mé souzení od správného vnímání věcí. Vždyť přece vím, že tu zatím nehrozí žádná nebezpečí ani žádná chyba a že svou nedůvěru nemohu přehnat, jelikož věci, jimiž se nyní zabývám, se netýkají jednání, ale výhradně poznání.

23 Nebudu tedy předpokládat, že existuje nejlepší Bůh, zdroj pravdy, ale jakýsi zlotřilý démon, nesmírně mocný a lstivý, který vynaložil všechnu svou píli, aby mne mýlil, a budu mít za to, že nebesa, vzduch, země, barvy, tvary, zvuky a vůbec vše vnější není ničím než mámením snících, jehož pomocí nastražil léčky mé důvěřivosti; budu o sobě uvažovat, jako bych neměl ruce, oči, maso, krev ani žádný smysl a jako bych se přesto nepravdivě domníval, že to vše mám; zarputile vytrvám ponořen do této meditace, a i kdyby nebylo v mé moci poznat nic pravdivého, rozhodně utvrdím svou mysl v tom, abych se varoval souhlasu s nepravdivým a aby mi ten podvodník přes svou moc a lstivost nemohl nic vnutit.¹⁶ Tento plán je však náročný a jakási lenost mne táhne zpět k navyklému životu. A stejně jako se zajatec, který se snad ve snech těší z imaginární

¹⁶ Descartovo vysvětlení z rozhovoru s Burmanem: „Autor zde představuje velmi pochybuujícího člověka a vymýšlí si takové pochybnosti, jaké jen může; a tak nenamítá jen to, co skeptikové obvykle namítají, ale také vše, co by namítat mohli, aby tak odstranil naprosto všechny pochybnosti; a za tímto účelem zde uvádí démona, kterého by někdo mohl vznést jako námitku,“ viz R. Descartes, *Responsiones*, AT V, str. 147.

svobody, bojí probudit, když posléze začíná mít podezření, že spí, a oddává se dále vábným přeludům, tak i já sám od sebe upadám do starých názorů a obávám se procitnutí, abych se poté, co bude klidný spánek vystřídán náročným bděním, neocitl nikoli ve světle <poznání pravdy>, ale v nerozpletitelných temnotách právě rozvinitých obtíží.

II. MEDITACE

O přirozenosti lidské mysli: o tom, že je známější než tělo.

~~Při věcerejší meditaci jsem byl vržen do takových pochybností, že už na ně nemohu zapomenout, ale ani nevidím, jak je vyřešit; jsem poděšen, jako bych byl zničehonic stržen do hlubokého víru a nemohl ani dosáhnout na dno, ani vyplavat na hladinu. Vzepřu se však a budu se dál držet cesty, kterou jsem nastoupil večera, totiž odstraňovat vše, co připouští sebemenší pochybnost, nejinak, než kdy bych zjistil, že je to naprosto nepravdivé; a budu pokračovat, dokud nepoznám něco jistého, nebo když nic jiného, alespoň s jistotou to, že nic jisté není. Archimédés nežádal nic než pevný a nehybný bod, aby pohnul z místa celou zemi; a kdybych našel třeba jen něco úplně maličkého, co by bylo jisté a neotřesitelné, bylo by také možno doufat v něco velkého.~~

~~Předpokládám tudíž, že vše, co vidím, je nepravdivé; věřím, že nikdy neexistovalo nic z toho, co reprezentuje prolhaná paměť; nemám vůbec žádné smysly; tělo, tvar, rozlehlost, pohyb a místo jsou chiméry. Co pak bude pravdivé? Snad jen to jediné, že nic není jisté.~~

~~Ale jak vím, že není nic, co by bylo různé od všeho, co jsem právě uvedl, a u čeho by nebyla ani sebemenší příležitost pochybovat? Není nějaký Bůh, nebo jakým jménem mu budu říkat, který do mne vkládá právě tyto myšlenky? Proč bych se však měl tak domnívat, když snad mohu být jejich původcem sám? Jsem tedy alespoň já něco? Už jsem ale popřel, že mám nějaké smysly a tělo. Přesto váhání jelikož co potom? Copak nejsem svázán s tělem a smysly~~ 25